

Harms of Arbaeen Hosayni Walk: A Sociological Study

Gholam Reza Tajbakhsh*

(Received: 20/08/2021; Accepted: 17/02/2022)

Abstract

The Arbaeen Hosayni Walk is a transnational, historical, multidimensional, trans-religious, and interdisciplinary phenomenon with various functions and consequences, which has long been of special importance and prestige and has been considered a super event. Pilgrimage rituals with such a large population from different countries and cultures certainly face different harms. Therefore, it is necessary to conduct a sociological study of the harms that threaten the Arbaeen Hosayni Walk so that by accurately identifying and eliminating them, we can prevent their consequences and destructive effects. Using a theoretical and purposeful sampling method, 20 Iranian and Iraqi pilgrims were interviewed on the Arbaeen footpath from Najaf to Karbala in September 2017. The data of this qualitative study were collected through a combined method of observation and semi-structured interviews. The findings show that the harms that threaten the Arbaeen Walk are as follows: cultural differences and conflicts, competition between Iranian *mawakeb* (tents) and the destruction of the traditional pattern of Iraqi Arbaeen ritual, social harms, secularization, extravagance, waste and environmental pollution, lack of attention to the duties of religion, the existence of deviant sects, the Sunni-Shiite divide, and the governmentalization of the ritual. Findings show that improving the status quo, deepening religious knowledge, and raising awareness about the philosophy of the Arbaeen Walk should be given priority.

Keywords: Arbaeen Walk, Pilgrim, Harm, Sociological, Iraq.

---

* Associate Professor, Department of Social Sciences, Ayatollah Boroujerdi University, Boroujerd, Iran, tajbakhsh@abru.ac.ir.

آسیب‌های پیاده‌روی اربعین حسینی: بررسی جامعه‌شناختی

غلام‌رضا تاج‌بخش*

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۸]

چکیده

پیاده‌روی اربعین پدیده‌ای فراملی، تاریخی، کثیرالابعاد، فرامذهبی و بین‌رشته‌ای دارای کارکردها و پیامدهای گوناگون است که از دیرباز اهمیت و اعتبار ویژه داشته، و ابرروداد تلقی می‌شود. مناسک زیارتی با این حجم جمعیتی از کشورها و فرهنگ‌های مختلف قطعاً با آسیب‌هایی روبه‌رو می‌شود. بر این مبنا ضروری است نگاهی جامعه‌شناختی به آسیب‌هایی که آن را تهدید می‌کند داشته باشیم تا بتوانیم با شناخت دقیق و صحیح آنها و حذف این آسیب‌ها، از پیامدها و آثار مخرب آسیب جلوگیری کنیم. به کمک روش نمونه‌گیری نظری و هدفمند با ۲۰ نفر از زائران ایرانی و عراقی در مسیر پیاده‌روی اربعین، از نجف تا کربلا، در مهرماه ۱۳۹۸ مصاحبه شد. داده‌های این مطالعه کیفی از طریق روش ترکیبی مشاهده و مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته گردآوری شد. یافته‌ها نشان می‌دهد آسیب‌هایی که پیاده‌روی اربعین را تهدید می‌کند عبارت است از: تفاوت‌ها و تعارضات فرهنگی، رقابت موبک‌های ایرانی و تخریب الگوی سنتی اربعین عراقی، آسیب‌های اجتماعی، عرفی‌شدن، اسراف و تبذیر، پسماندها و آلودگی محیط زیست، کم‌توجهی به واجبات دین، وجود فرقه‌های انحرافی، شکاف سنی شیعی و دولتی‌شدن اربعین. نتیجه‌گیری کلی از پژوهش حاضر آن است که اصلاح وضع موجود، تعمیق معرفت دینی و افزایش آگاهی درباره فلسفه پیاده‌روی اربعین در اولویت قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: پیاده‌روی اربعین، زائر، آسیب، جامعه‌شناختی، عراق.

مقدمه

یکی از موضوعات محوری در علم جامعه‌شناسی، تحلیل و بررسی آسیب‌های اجتماعی است. آسیب‌های اجتماعی به کنش‌ها و رفتارهایی اطلاق می‌شود که از قالب پذیرفته‌شده جامعه خارج شده است. در حوزه مطالعات جامعه‌شناسی دین، که عمدتاً بحث از تعامل و نمودهای بیرونی دین با سایر پدیده‌های اجتماعی است، از منظر آسیب‌شناسی می‌توان از نمودهایی سخن گفت که در کار جامعه اختلال ایجاد می‌کنند و به نوعی بر برداشت‌هایی از دین دلالت دارند که موجب بروز مشکلات در روند حیات دینی جامعه می‌شوند (بیات و میرعباسی، ۱۳۹۷: ۲۴).

یکی از مهم‌ترین نمادها و مظاهر دینی در مذهب تشیع بحث گرامی‌داشت و استمرار شعائر نظیر پیاده‌روی اربعین حسینی است. پیاده‌روی از نجف به کربلا، تاریخی به درازای عاشورای حسینی دارد و از هنگامی که نخستین زائر مضجع منور ابا عبدالله الحسین (ع)، جابر بن عبدالله انصاری در روز اربعین از مدینه به کربلا رهسپار شد تا کنون چهارده قرن می‌گذرد. این سنت حسنه نیز در سال‌های حضور ائمه (ع) با وجود حکومت سفاک و خون‌ریز اموی و عباسی انجام شده است. در برخی از روایات تاریخی گفته‌اند زیارت کربلا با پای پیاده در زمان شیخ انصاری (متوفای ۱۲۸۱ ه.ق.) رسم بوده، اما در برهه‌ای از زمان به ورطه فراموشی سپرده می‌شود که در نهایت شیخ میرزا حسین نوری آن را احیا می‌کند. در زمان حکومت صدام حسین پیاده‌روی اربعین ممنوع بود، ولی مخفیانه و شبانه و محدود به شیعیان عراق انجام می‌شد. پس از سقوط حکومت وی در سال ۱۳۸۱ و اوج‌گیری بیداری اسلامی راه‌پیمایی شکوهمند و اعجاب‌برانگیز اربعین به صورت فراگیر به عنوان بزرگ‌ترین اجتماع انسانی جهان شناخته شد. در سال‌های اخیر، مسلمانان شیعی و بعضاً اهل تسنن و نیز غیرمسلمانان از کشورهای مختلف برای شرکت در ابرویداد اربعین خود را به این مراسم می‌رسانند. زوار ایرانی هم از سال ۱۳۸۵ به بعد در مراسم شرکت کرده‌اند. جمعیت حاضر در این راه‌پیمایی همه‌ساله حالت صعودی داشته و میلیون‌ها نفر تخمین زده می‌شود.

آیین پیاده‌روی اربعین بیش از آنکه نوعی واقعیت ساده دینی در بستر اجتماع دینی شیعه باشد واقعیتی درهم‌تنیده از لایه‌های مختلف است. این رویداد استثنایی و منحصر به فرد بستر مناسبی برای رشد فضایل انسانی و اخلاقی، تعامل بین‌فرهنگی، انسجام اجتماعی و بازنمایی هویت شیعه ایجاد کرده است. پیاده‌روی اربعین حسینی در حقیقت حضور در همایش عظیم و عمومی برای تجدید عهد با امام معصوم (ع) است و بهترین فرصتی است که در اختیار شیعیان در روزگار شیعه‌هراسی و اسلام‌ستیزی قرار گرفته تا به ناظران جهانی و افکار عمومی دنیای معاصر، اوج منش اخلاقی، انسانی، و همگرایانه شیعه را در کنار ابعاد معنوی و عدالت‌طلبانه‌اش نشان دهد.

مناسک زیارتی با این حجم جمعیت از کشورها و فرهنگ‌های مختلف قطعاً با آسیب‌ها و انحرافات روبه‌رو می‌شود و ممکن است سبب دشواری‌ها و از هم‌پاشیدگی وحدت مسلمانان و شیعیان شود. از این‌رو ضرورت دارد آسیب‌ها و نتایج زیانبارش شناسایی و بررسی جامعه‌شناختی شود تا بتوان با شناخت دقیق و صحیح آنها و حذف این آسیب‌ها، از پیامدها و آثار مخرب انحرافات جلوگیری کرد.

رویکرد غالب تحقیقات و آثار پژوهشی در حوزه اربعین‌پژوهی، رویکرد تبلیغی و ترویجی بوده و کمتر جنبه انتقادی و آسیب‌شناسی به این پدیده مدنظر بوده است. مزیت و نوآوری این پژوهش، رویکرد کیفی با تمرکز بر رصد و گونه‌شناسی آسیب‌های پیاده‌روی اربعین از منظر زائران ایرانی و عراقی است. بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی و تحلیل آسیب‌ها در آیین پیاده‌روی اربعین است و با توجه به پرسش محوری پژوهش که «چه آسیب‌هایی پیاده‌روی اربعین را تهدید می‌کند؟» به سنخ‌شناسی آسیب‌های پیاده‌روی اربعین می‌پردازد.

مبانی نظری

به اعتقاد دورکیم، آیین‌های (مراسم) دینی برخلاف کنش‌های اقتصادی، که در آن مردم به صورت جداگانه زندگی می‌کنند و به اهداف اجتماعی یا فردی خود مشغول‌اند، با

برقراری نوعی روابط عاطفی مثبت سبب انسجام و یکپارچگی بین شرکت‌کنندگان می‌شود. به‌خصوص در ایام برگزاری این مراسم گروه‌ها و افراد در کنار هم به گونه‌های دیگر از اوقات معمولی خویش دست به کنش‌های واحدی می‌زنند و خود را از دیگران بازنمی‌شناسند. این اعتقادات، باورها و گرایش‌ها در هنگام برگزاری مراسم، وحدت، علاقه‌مندی و یکدلی را بین شرکت‌کنندگان فراهم می‌آورد. همبستگی و یگانگی، که از طریق همانندی در احساسات و تبعیت از نظام‌های ارزشی واحد صورت می‌گیرد، می‌تواند کنشگران را به هم متصل کند. از سوی دیگر، چون سنن و آداب دینی در مراسم مذهبی با گریه‌ها و عزاداری‌های جمعی و با شورآفرینی‌های خاصی همراه است، کنشگران با این عمل مذهبی نوعی احساس تطهیر و نزدیکی به خدا می‌کنند. این امر سبب نوعی کامیابی و نشاط برای کنشگران عزادار می‌شود (جمشیدی‌ها و قبادی، ۱۳۸۶: ۶۷).

موضوع مطالعه در جامعه‌شناسی پارسونز کنش اجتماعی است. در اعتقاد پارسونز، چون جریان کنش متقابل خصلت اجتماعی دارد و ارزش‌ها در آن مؤثرند، نمی‌توانیم کنش اجتماعی را بدون در نظر گرفتن نظام اجتماعی، که خود مرکب از نظام فرهنگی و شخصیتی است، مطالعه کنیم. کنش تحت تأثیر چهار خرده‌نظام شکل می‌گیرد که یکی از آنها نهاد دینی است. نهاد دینی مسئولیت ثبات اخلاقی را به عهده دارد و از ارزش‌های فرهنگ عمومی مراقبت می‌کند. با توجه به مراتب سبب‌رئیتیکی پارسونز، خرده‌نظام فرهنگی، که نهاد دینی جزء بسیار مهم این خرده‌نظام است، سبب نظارت، کنترل، الگویی و جامعه‌پذیری در نظام شخصیتی می‌شود. نظام شخصیتی از قواعد، هنجارها و الگوهای تبعیت می‌کند که از طریق نظام فرهنگی عرضه می‌شود و نظام الگودار فرهنگی که مراسم دینی عنصر مهمی از آن است، به لحاظ برخورداری از ارزش‌ها و هنجارهای عام دینی همچون ظلم‌ستیزی، عدالت‌خواهی، آزادی، یاری‌دادن به مظلوم، مودت، ایثار و دیانت و با برانگیختن احساس و عاطفه انسانی، ضمن برقراری تعامل و تجمیع افراد و گروه‌ها، سبب نوعی جامعه‌پذیری در بُعد پیوند بین نسل‌ها شده و موجبات توالی، استمرار و انتقال فرهنگی از نسلی به نسل دیگر را فراهم می‌کند (همان: ۶۹).

شناخت آسیب‌های اجتماعی بدون شک، معلول شناخت هنجارها و پیوندهای علی آن از یک سو، و پیوستگی اجتماعی و تجانس اجتماع از سوی دیگر است (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۲۳). دورکیم در زمینه نابهنجاری‌های اجتماعی، محیط اجتماعی را علت همه رفتارهای غیرعادی و مجرمانه به شمار می‌آورد و معتقد است جرم پدیده‌ای طبیعی و اجتماعی است. بنا بر نظر دورکیم، باید علت جرائم را در میان کارکرد ساخت‌های اجتماعی جست‌وجو کرد (مساواتی آذر، ۱۳۷۴: ۱۷۳-۱۷۴).

مطالعه جرم به عنوان پدیده‌ای اجتماعی و نیز مطالعه رفتارهای مجرمانه بدون در نظر گرفتن اوضاع و احوال اجتماعی فرهنگی جامعه‌ای که در آن جرم واقع شده است، نمی‌تواند مطالعه‌ای اساسی تلقی شود. زیرا رابطه تنگاتنگی بین جرم و جامعه وجود دارد. در واقع، نمی‌توان درباره جرم یا انحراف سخن گفت و محیط اجتماعی بستر جرم را نادیده گرفت (همان: ۱۷۸).

مرتن نیز تأکید دارد این جامعه است که از طریق ایجاد شکاف و نارسایی بین اهداف مقبول خود و روش‌های مجاز رسیدن به آن اهداف فشار بسیار به مردم تحمیل می‌کند و آنها را به جای هم‌نوایی، به کج‌روی وامی‌دارد. به نظر مرتن، انسان‌ها در بستر اجتماعی شدن و به عنوان نتیجه آن می‌آموزند که چگونه اهداف فرهنگی مهم را بشناسند و در همان حال وسایلی را که از نظر فرهنگی پذیرفته شده و همگانی است، برای رسیدن به آن اهداف برگزینند. اگر به هر دلیلی امکان دستیابی به آن اهداف وجود نداشته باشد افراد به دنبال جانشینی می‌گردند. رفتار جانشین ممکن است نتیجه‌اش رفتار انحرافی باشد (صدیق سروستانی، ۱۳۷۸: ۱۲۱).

رابرت مرتن در تحلیل و بررسی عناصر هر ساخت اجتماعی، اساس کار را از واکاوی عناصر مهم آن ساخت آغاز می‌کند: بررسی راه‌ها، طرق و اهداف مشترک و جمعی. آنچه در این دو نکته مشخص و روشن می‌شود مفهوم «توافق اجتماعی» است که در نظریه مرتن وزن خاصی دارد و دو ساخت اجتماعی و فرهنگی، که دو زمینه مهم برای رجوع افراد به منظور انتخاب راه‌ها و اهداف هستند، و مفهوم «کنش» را پدید می‌آورد. در

هر جامعه‌ای بسیاری از مردم هستند که در انتخاب راه‌های رسیدن به اهداف مشترک توافق دارند. این گروه شیوه‌های سازگاری و هم‌نوایی مشترکی را در انتخاب راه‌های ساختاری و اهداف فرهنگی برمی‌گزینند. ملاک صحت و درستی یا بهنجاری آن چیزی است که در کنش مشترک اتفاق می‌افتد و برای زندگی اکثر مردم فایده‌بخش است. چون غالب مردم بر قواعدی توافق کرده‌اند. این توافق در واقع شیوه سازگاری بهنجار و هم‌نوایی زندگی جمعی است که مبنای ساخت اجتماعی را پی‌ریزی می‌کند. شیوه هم‌نوا شده و بهنجار، شیوه‌ای درست و بخردانه است؛ چراکه عمل می‌کند و کارکرد دارد. زیرا در منطق دیدگاه کارکردگرایی آن چیزی که کارکرد داشته باشد، درست است. به عبارت بهتر، حقیقت آن است که پایداری و ثبات را برای جامعه به ارمغان آورد. مرتن معتقد می‌شود که گرچه ملاک، اکثریت جامعه است، اما اکثریت هم نمی‌تواند تمامی آحاد مردم را در بر گیرد؛ و هستند عده‌ای از مردم که داخل این گروه کثیر نیستند و به نحوی از اکثریت جدا افتاده‌اند. به نظر وی، وظیفه اصلی جامعه‌شناس ایجاب می‌کند که این گروه‌های واقعی را هم، که نظریه‌های کلان قادر به احتسابشان نیستند، به شمار آورد (ریتزر، ۱۳۸۷: ۱۴۹).

مرتن بر این اساس دو گروه مشخص و ویژه «بهنجارها» و «کچ‌روها» در هر ساختار اجتماعی را شناسایی می‌کند. بهنجارها گروهی هستند که تابع فرهنگ اصلی و مسلط جامعه‌اند که بر اساس شیوه‌های بهنجار سازگاری اجتماعی فرهنگ هم‌نوایی را پدید می‌آورند. اما در مقابل، گروه کچ‌روها که در انتخاب شیوه‌های سازگاری هر کدام با راه‌ها و اهداف خاص خود بنیان ساخت فرهنگی ویژه‌ای را بنا می‌کنند در چهار دسته کوچک‌تر نمایانگر خرده‌فرهنگ‌های گوناگون می‌شوند. گروه هم‌نویان یا بهنجارها توانسته‌اند بین اهداف و راه‌های ساختاری و فرهنگی تطابقی کارکردی و متناسب ایجاد کنند و هم‌نوا و سازگار با این تناسب کنش کنند. موضوع دیگری که در نظریه مرتن مطرح است، تفکیک معانی مفهوم «کارکرد» به دو گونه کارکرد آشکار و کارکرد پنهان است. اگر هر پدیده‌ای به واسطه نیازهایی به وجود آید و وظیفه‌اش عبارت از رفع نیاز باشد، آن پدیده، پدیده‌ای

کارکردی نام دارد؛ و در صورتی که نیت‌های خاص هر جزء کارکردی از قبل طراحی و برنامه‌ریزی شده باشد، به آن کارکرد آشکار می‌گویند (توسلی، ۱۳۹۰: ۲۲۷).

مشخصاً کارکرد پنهان، بار منفی و متضاد با ساخت اجتماعی ندارد. ولی این پیامد غیرنیت‌مند بنا نبوده است به وجود آید، بلکه بنا به دلایلی شکل گرفته و به همین دلیل هم در ساخت اجتماعی بی‌معنا و مفهوم هم نیست. هر دو کارکرد آشکار و پنهان در جهت سازگاری و هم‌نوایی فرد عمل می‌کند. در جمع‌بندی مختصری می‌توان گفت تفاوت ظاهری کارکرد آشکار و پنهان در این است که در بسیاری از مواقع، پدیده‌های اجتماعی، بر مبنای کارکرد آشکار عمل می‌کنند، اما در جوامع نسبتاً بسته عناصر هر ساختی بیشتر بر اساس کارکرد پنهان عمل می‌کنند؛ و چون در کارکرد پنهان کمتر می‌توان نشانه‌ای از برنامه‌ریزی دید، قاعدتاً ممکن است با برخی از برنامه‌های ساختاری اجتماعی هماهنگی نداشته و موجب اختلال یا نابهنجاری ساختی شود. البته مرتن این نکته را آشکار می‌کند که پیامدهای پیش‌بینی‌نشده و کارکردهای پنهان یکی نیستند. کارکرد پنهان هرچند نوعی پیامد پیش‌بینی‌نشده است، اما پیامدی است که برای نظام معینی خاصیت کارکردی دارد (ریترز، ۱۳۸۷: ۱۴۷).

یادآوری این نکته مهم است که هر واقعیت اجتماعی می‌تواند برای واقعیت اجتماعی دیگری پیامدهای منفی داشته باشد. مرتن برای تصحیح این چشم‌پوشی جدی در کارکردگرایی ساختاری پیشین، مفهوم «کژکارکرد» را مطرح کرد. درست همچنان که ساختارها یا نهادها می‌توانند به حفظ بخش‌های دیگر نظام اجتماعی کمک کنند، می‌توانند برای آنها پیامدهای منفی داشته باشند. قلمرو آسیب‌شناسی اجتماعی، مطالعه اعمال و رفتارهای غیرعادی و علل و عوامل آنها است. به عبارت دیگر، برای کشف پیامدهای غیرنیت‌مند به تحلیل جامعه‌شناسانه نیاز است؛ لذا در پژوهش حاضر می‌کوشیم با دیدی جامع و با توجه به نظریات مطرح‌شده، آسیب‌های اجتماعی رخ داده در پیاده‌روی اربعین را شناسایی و بررسی کنیم.

مطالعات تجربی پیشین

یافته‌های پژوهش نجاتی (۱۳۹۶) با عنوان «آسیب‌شناسی میدانی مراسم پیاده‌روی اربعین حسینی از زاویه فرهنگ زیارت در اسلام» به سه رهیافت فرهنگ عمومی، مدیریت راهبردی و محتوایی و مدیریت اجرایی و شکلی دست یافت. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده، صرفاً یک تحقیق به صورت کلی در این زمینه انجام شده است. بر این مبنای، به‌وضوح می‌توان دریافت که تحقیقات نظام‌مندی از منظر جامعه‌شناختی در این زمینه صورت نگرفته و بررسی‌ها حاکی از فقدان پژوهشی مستقل و مستقیم مرتبط با اهداف، روش و ساختار این تحقیق است.

روش پژوهش

در پی تقسیم‌بندی روش‌های مطالعه و بررسی در علوم اجتماعی به روش‌های تعمیمی و تفریدی، روش‌های «کمی» و «کیفی» در جامعه‌شناسی ظهور کرد. در روش‌های کیفی، که معمولاً به منظور شناخت دقیق و همه‌جانبه پدیده‌ای خاص و مشخص انجام می‌پذیرد و نه لزوماً تعمیم‌دادن نتایج به جامعه‌ای گسترده‌تر، تحقیقات معمولاً ژرفانگرنند. با توجه به هدف پژوهش حاضر، یعنی شناسایی آسیب‌هایی که در پیاده‌روی اربعین رخ می‌دهد، از رویکرد کیفی استفاده شد. روش نمونه‌گیری برای پژوهش حاضر از نوع نمونه‌گیری هدفمند و روش نمونه‌گیری نظری است. نمونه‌گیری هدفمند در گزینش افراد مصاحبه‌شده، و نمونه‌گیری نظری برای تشخیص تعداد افراد و تعیین محل گردآوری داده‌ها برای پژوهش استفاده شده است. تکنیک جمع‌آوری داده‌ها در این تحقیق مشاهده و مصاحبه نیمه‌ساخت یافته بوده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو رویکرد پدیدارشناسی به‌طور ملموس‌تری دسته‌بندی شده است. بر این اساس، معمولاً پژوهشگرانی که با روش پدیدارشناسی توصیفی کار می‌کنند از روش کلایزی و افرادی که از روش پدیدارشناسی تفسیری پیروی می‌کنند، از روش دیکلمن بهره می‌گیرند. در پژوهش حاضر برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش کلایزی استفاده شد. وی هفت مرحله را برای درک و فهم پدیده

- مطرح کرده است که اگر بخواهیم به زبان تحقیق حاضر آن را بازنویسی کنیم چنین است:
۱. مواجهه اولیه با پیاده روی اربعین: به منظور پی بردن به آسیب‌ها و درک آن، تمام مصاحبه‌ها ثبت و یادداشت برداری، و چند بار کامل مطالعه شد.
  ۲. استخراج جملات مهم: در مرحله دوم، پس از مطالعه همه توصیف‌های شرکت‌کنندگان، زیر اطلاعات بامعنا، سخنان مرتبط با پدیده محل بحث، خط کشیدیم و جملات مهم استخراج شد.
  ۳. استخراج مفاهیم فرموله: یعنی فرموله کردن معانی و پی بردن به معنای جملات مهم درباره آسیب‌ها
  ۴. قراردادن معانی فرموله‌شده و مرتبط به هم در خوشه‌هایی از تم‌های راجع به آسیب‌ها

۵. ترکیب و تلفیق نتایج در قالب توصیفی جامع از آسیب‌های موجود
۶. فرموله کردن توصیف جامع موضوع گونه‌شناسی آسیب‌های پیاده روی اربعین
۷. اعتبارسنجی نهایی یافته‌ها: در تحقیق حاضر، محقق با حضور در میدان پژوهش مستقیماً کنش‌ها، تجارب، زائران و آسیب‌ها را بررسی کرد. سپس برای اطمینان از مشاهدات خویش، دریافت‌هایش از مشاهدات، محتویات، و مضامین را با دیگر زائران به بحث گذاشت تا بدین وسیله اطمینان حاصل کند که محتویات مصاحبه‌ها محصول سوگیری‌های ذهنی و نظری محقق نیست. برای این پژوهش از ۲۰ نفر مصاحبه گرفته شد. از این بین ۱۰ مصاحبه از زائران ایرانی و ۱۰ مصاحبه از زائران عراقی گرفته شد. در این پژوهش راهبرد نمونه‌گیری با حداکثر تنوع به کار گرفته شد و از زائران با طیف‌های مختلف سنی و جنسی و پایگاه‌های متفاوت اقتصادی و اجتماعی نمونه‌گیری به عمل آمد. این پژوهش در اربعین ۱۳۹۸ در مسیر پیاده روی اربعین از شهر نجف تا کربلا صورت گرفت و به منظور راحتی و رضایت زائران، مصاحبه‌ها در زمان استراحت بین مسیر و نیز اقامت در منازل میزبانان عراقی، مساجد و موبک‌ها انجام شد.

یافته‌های پژوهش

در جدول (۱) اطلاعات توصیفی مصاحبه‌شوندگان در قالب فراوانی و درصد فراوانی برای متغیرهای جنسیت، ملیت، سن و تعداد حضور در پیاده‌روی آمده است.

جدول (۱): اطلاعات توصیفی مصاحبه‌شوندگان

درصد فراوانی	فراوانی	متغیر	
٪۴۰	۸	زن	جنسیت
٪۶۰	۱۲	مرد	
٪۵۰	۱۰	ایرانی	ملیت
٪۵۰	۱۰	عراقی	
٪۴۵	۹	زیر ۳۵ سال	سن
٪۵۵	۱۱	بالای ۳۵ سال	
٪۳۵	۷	یک بار	تعداد حضور در پیاده‌روی
٪۶۵	۱۳	بیش از یک بار	
٪۱۰۰	۲۰	جمع کل	

جدول (۲) مفاهیم و مقولات مستخرج از مصاحبه‌ها

مقوله محوری اصلی	مقوله محوری	کدهای باز (مفاهیم)	ردیف
آسیب زیست‌محیطی	پسماندها و آلودگی محیط زیست	رهاکردن زباله و پسماند مواد غذایی و نوشیدنی به‌ویژه بطری‌های پلاستیکی و ظروف یک‌بار مصرف در طول مسیر	۱
آسیب فرهنگی	تفاوت‌ها و تعارضات فرهنگی، اسراف و تبذیر	توزیع سیگار و قلیان صلواتی، نیم‌خورکردن غذا و دورریختن آن و حرمت قائل‌نشدن زائر برای آن، پوشش زنان، مصرف دخانیات در میان زنان، نژادپرستی	۲

ردیف	کدهای باز (مفاهیم)	مقوله محوری	مقوله محوری اصلی
۳	بی‌نظمی‌های مدیریتی، دولتی شدن کار فرهنگی، برپایی موبک‌های شیک ایرانی با منظم‌ترین خدمات و بهترین منوی غذایی و تحقیر موبک‌های ساده عراقی، تعارض و رقابت بین موبک‌داران	دولتی شدن اربعین، رقابت موبک‌های ایرانی و تخریب الگوی سنتی اربعین عراقی	آسیب مدیریت اجرایی
۴	عقاید متضاد مراجع، وجود جریان‌های انحرافی همچون دجال بصره، ترک نماز یا بی‌توجهی به نماز در طول مسیر پیاده‌روی	شکاف سنی شیعی، کم‌توجهی به واجبات دین، وجود فرقه‌های انحرافی، عرفی شدن	آسیب دینی
۵	تکدی‌گری تعدادی از زائران، سرقت وسایل از زائران ایرانی و میزبانان عراقی، فساد اخلاقی، نظم‌گریزی	انحرافات اجتماعی	آسیب اجتماعی

تفاوت‌ها و تعارض‌های فرهنگی

«تعارض فرهنگی» به معنای کشمکش میان ارزش‌های پذیرفته‌شده اخلاقی و معیارهای رفتاری متضاد با یکدیگر است که در آن افراد یا گروه‌هایی درباره موضوعاتی اساسی با هم توافق ندارند. جاناناتان اچ. ترنر «تعارض فرهنگی» را تعارض ناشی از «اختلاف در ارزش‌ها و اعتقادات فرهنگی که باعث اختلاف مردم با یکدیگر می‌شود» تعریف می‌کند. تعارض زمانی اتفاق می‌افتد که خرده‌فرهنگ‌های زائر ایرانی در مقابل فرهنگ اصلی جامعه عراق قرار می‌گیرد و در این حالت زائر در میان دو فرهنگ قرار می‌گیرد که یکی از آنها در جریان جامعه‌پذیری نزد فرد درونی شده و دیگری که خارج از چارچوب شخصیتی او است بر او تحمیل می‌شود. منشأ تعارضات فرهنگی را می‌توان به دو بخش عوامل مربوط به فرد زائر و عوامل مربوط به مقصد تقسیم کرد. زائران در طول حضورشان در کشور عراق، با زائران عراقی و دیگر کشورها روابط و تعاملات اجتماعی برقرار می‌کنند که جنس آن با نوع و

شیوه ارتباط بین زائران ایرانی و دیگران بسیار متفاوت است. این کنش و واکنش میان زائران ایرانی و غیرایرانی، منشأ پدیدارشدن آثار فرهنگی اجتماعی گوناگونی است که بسته به نوع ارتباط و تعامل می‌تواند موجب بروز آثار مثبت یا منفی شود.

ناآگاهی برخی افراد از قوانین و سنت‌های جامعه میزبان تأثیرات نامطلوبی در اذهان زائران ایرانی و جامعه میزبان می‌گذارد، که تصحیح آن در اذهان هر دو قشر، نیازمند صرف زمان و هزینه گزافی خواهد بود. داده‌های پژوهش حاضر بیانگر آن است که بعضی از رفتارها و اعمال از منظر زائران ایرانی مهمان و فرهنگ ایرانی عمل انحرافی به حساب می‌آید، و بعضی از رفتارها و اعمال از دید عراقی‌های میزبان و فرهنگ عراق عمل انحرافی محسوب می‌شود. اعمالی مانند سیگارکشیدن یا قلیان‌کشیدن خانم‌ها از دید ایرانی‌ها در آن مکان و برهه زمانی پذیرفتنی نیست. همچنین، اعمالی مانند طرز پوشش و آرایش خانم‌های ایرانی از دید عراقی‌ها پذیرفته نیست. مثلاً اینکه ایرانی‌ها شلوار یا عبای آستین‌دار بپوشند برای عراقی‌ها زشت و ناپذیرفتنی است. یکی از زائران خانم ۲۵ ساله عراقی می‌گوید: «هر کسی عقاید خودش را دارد. مثلاً بعضی از لباس‌هایی که خانم‌های ایرانی می‌پوشند برای آنها عادی هست، ولی مردان ما این لباس‌ها را قبول ندارند. از نظر ما عیب هست ولی از نظر آنها عیب نیست». یا در یکی از مصاحبه‌ها خانم عراقی ۴۵ ساله‌ای که استاد دانشگاه است می‌گوید: «انحراف زنان عراقی در آرایش هست، زنان ما زیاد آرایش می‌کنند و گیر سر بزرگ می‌گذارند، ولی زنان شما ایرانی‌ها شلوار و چادرهایی که از نظر ما نامناسب هست می‌پوشند. ما شلوار نمی‌پوشیم ما پیراهن بلند (دشداشه) می‌پوشیم و عبای گشاد که همه اندام را می‌پوشد سر می‌کنیم، ولی ایرانی‌ها شلوار و چادر آستین‌دار می‌پوشند. البته به تازگی ایرانی‌ها عبای لبنانی می‌پوشند و این خیلی خوب است».

رقابت موکب‌های ایرانی و تخریب الگوی سنتی اربعین عراقی

گرچه موکب عراقی با ساده‌ترین شکل و با کمترین بضاعت به صورت مردمی و خودجوش به زوار خدمت می‌کنند اما با توجه به روند فزاینده زوار ایرانی اربعین حسینی و

اهمیت خدمات‌رسانی به زائران امام حسین (ع) موکب‌های ایرانی با این هدف و نیز به قصد کمک به کشور عراق برای برگزاری بهتر مراسم پیاده‌روی اربعین حسینی دایر شدند. اما متأسفانه حضور پُرنرنگ برخی مواکب ایرانی با زرق و برق خاص در پذیرایی از زائران، حس میزبانی عراقی‌ها را کم‌رنگ می‌کرد. حال آنکه اربعین نماد وحدت ایرانی‌ها و عراقی‌ها و تجلی اقتدار و عزت شیعه در جهان است. زائر ۵۷ ساله عراقی درباره برپایی موکب‌های ایرانی می‌گوید: «خدماتی که ما عراقی‌ها در موکب‌هایمان می‌دهیم بسیار ساده است، اما ایرانی‌ها به منظور رقابت با ما خدمات خاصی می‌دهند. مثلاً نوع پذیرایی‌ای که در توان ما نیست. به نظرم این نوعی رقابت منفی است و قطعاً تأثیرات بدی بر جا خواهد گذاشت».

آسیب‌های اجتماعی

مفهوم «آسیب اجتماعی» برگرفته از ادبیات پزشکی بوده و در نگاهی نسبتاً دقیق و کامل منظور از «آسیب» حالتی در حیات هر پدیده است که روند عادی یا سالمش دچار بیماری شود. بنابراین، «آسیب اجتماعی» شیوع نوعی بیماری در گروه‌های مختلف اجتماعی، سازمان‌ها، روابط اجتماعی و به طور کلی در ارکان مختلف اجتماع است که روند معمول وفاق و سلامت جامعه را بر هم زند. وقتی آسیب‌های اجتماعی با بار کیفی و قانونی تعریف می‌شوند حکم جرم پیدا می‌کنند. بنابراین، هر گاه در نظامی اجتماعی، رفتاری به طور مشخص و ویژه با هنجارهای اجتماعی تعارض پیدا کند، که موجب کاهش یا از دست دادن کارایی و عملکرد مثبت فرد، خانواده یا گروه‌های اجتماعی شود، این پدیده آسیب اجتماعی دانسته می‌شود.

آسیب‌هایی که در مسیر پیاده‌روی رخ می‌دهند عبارت‌اند از: سرقت اموال زائران، تکدی‌گری، اعتیاد و مصرف مواد مخدر، فساد اخلاقی، نظم‌گریزی، خودبرتربینی و نژادپرستی بعضی از زائران. زائر عراقی خانم، اهل العمارة، درباره سرقت اموال زائران می‌گوید: «در مسیر نجف به کربلا که می‌آمدم دو خانم ایرانی با پوشش کاملاً رسمی و به‌ظاهر باشخصیت کنار من بودند. فکر می‌کردم مهندس یا دکترند، ولی آنها ماهرانه کیف

مرا باز کردند. من متوجه نشدم ولی خانمی که پشت سرم بود متوجه عمل آنها شد و به من گفت. آنها خواستند پول مرا بردارند ولی نتوانستند». یکی از زائران خانم ایرانی، اهل سمنان، در مصاحبه‌ای می‌گوید: «نمونه‌ای که خودم با آن مواجه شدم و البته نمونه‌هایی هم شنیدم که یکی از آنها صحبت‌هایم با خانمی ایرانی با آرایش کامل در یکی از موکب‌ها بود که خیلی راحت به من گفت اموال زائران از قبیل تلفن همراه و وجه نقد را سرقت می‌کنم و ظرف ۱۰ روز نزدیک ۲۰ میلیون تومان کاسبی کردم و به اندازه چندین ماه پول جمع می‌کنم. واقعاً این موضوع برای من شوک‌آور و خیلی عجیب بود».

درباره خودبتریبینی، یکی از زائران عراقی اهل نجف می‌گوید: «ایرانی‌ها برای خوردن و آشامیدن از ظرف شخصی خود استفاده می‌کنند. حتی اگر در منزل خودمان از آنها پذیرایی کنیم از وسایل خودشان استفاده می‌کنند. چرا؟ یعنی ما نجس هستیم و آنها نه». خانم عراقی اهل العماره که معلم است می‌گوید: «بعضی از ایرانی‌ها در انجام دادن اعمال شرعی مثل وضوگرفتن اشکال دارند. وقتی ما تصحیح می‌کنیم و خطایشان را می‌گیریم راضی نمی‌شوند. اعتباری به حرف ما نمی‌دهند». یکی از زائران ایرانی اهل آبادان هم می‌گوید: «بعضی از دوستانمان می‌گفتند ترجیح می‌دهیم فقط در موکب ایرانی باشیم. از غذای ایرانی بخوریم. غذای عراقی اصلاً نمی‌خوریم. از موکب‌های ایرانی استفاده می‌کردند یا حتی می‌گفتند حاضر نیستیم از اینجا حتی یک دینار خرید کنیم که سودش به عراقی‌ها برسد. تعصبات خاصی داشتند. مثلاً می‌گفتند اینها تا موقعی به ما خدمت می‌کنند که به ما نیاز دارند. این را با چشم خودم دیدم و با گوش خود شنیدم. یا خود ایرانی‌ها هستند که مثلاً می‌گویند خیلی از زوار برای خوردن و خوراک یا تفریح می‌آیند. این را خیلی شنیدم».

درباره مصرف مواد مخدر هم در یکی از مصاحبه‌ها، که از یکی از زائران و موکب‌داران مرد عراقی اهل کوفه گرفته شده، می‌گوید: «در موکبی که در کوفه دارم دیدم که عده‌ای جوان از ایران آمده بودند و داشتند سیگارهایشان را خالی می‌کردند و چیزی در آنها می‌گذاشتند. برایم غیرعادی بود، ولی نمی‌دانستم چه می‌کنند. یکی از زائران که در موکب بود به من گفت اینها دارند مواد مخدر در سیگار می‌گذارند و می‌خواهند مواد بکشند».

ناراحت شدم و آنها را از موکب بیرون کردم. این همه مسیر طولانی آمده‌اند برای زیارت. چرا باید کار خود را با این چیزها خراب کنند؟». همچنین، درباره نظم و انضباط زائران ایرانی می‌گوید ایرانی‌ها هنگام توزیع غذا و نذری خیلی عجول و بی‌نظم‌اند و اصلاً به در صف ایستادن معتقد نیستند و متأسفانه گاه درگیری و نزاع نیز بینشان رخ می‌دهد. همچنین، هنگام توزیع نذری بیش از سهم و اندازه‌شان طلب می‌کردند.

عرفی شدن

برتری مناسک پیاده‌روی اربعین نسبت به دیگر مناسک در جوامع و ادیان دیگر، وجود عناصر بینشی، انگیزشی و رفتاری به طور هم‌زمان و همچنین برخورداری از عناصر معرفتی، حماسی و عاطفی است. مناسک دینی نظیر نماز، روزه، حج و پیاده‌روی اربعین، بُعد عملی دین است که هم ظهور باورهای دینی است و هم شاخصه دینداری. از همین منظر، مناسک دینی در معرض عرفی شدن قرار دارد و ممکن است به جای اینکه برآمده از عمق معرفتی و انگیزه‌های دینی باشد، دچار ظاهرگرایی و قشری‌گری شود. اولین سطح عرفی شدن دین، در عقلانیت و نظام معرفتی راه‌پیمایی اربعین قرار دارد، عقلانیتی که مجموعه امیال و کنش‌های رفتاری ما را مدیریت می‌کند و در عرصه راه‌پیمایی اربعین ظهور می‌یابد و می‌تواند دچار عرفی شدن شود. دومین سطح، نظام انگیزشی و گرایش‌ها در راه‌پیمایی است و سطح سومی که می‌تواند دچار عرفی شدن شود نظام رفتاری در دو حوزه فردی و اجتماعی است. زمینه‌های عرفی شدن را در امور ذیل خلاصه می‌کنند: نگاه تقلیل‌گرایانه به مناسک اربعین و کارکردهای آن، حاکمیتی شدن مناسک دینی و راه‌پیمایی اربعین، خروج مناسک از ماهیت سنتی اصیل و ایجاد زمینه مدرن‌شدن و غلبه فرم بر محتوا و فردی‌شدن و ورود بدعت‌ها به مناسک و ورود خارج از چارچوب سلیقه افراد (معینی‌پور، ۱۳۹۵).

اسراف و تبذیر

در قرآن کریم، اسراف یکی از گناهان کبیره محسوب، و نکوهش شده است: «انَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ؛ تبذیرکنندگان (آنان که بریز و بپاش می‌کنند) برادران و

قرین شیطان‌ها هستند» (اسراء: ۲۷). همچنین، در آیه ۴۳ سوره مؤمن می‌فرماید: «و انّ المسرفین هم اصحاب النار؛ اسراف‌کاران اهل دوزخ‌اند». اسراف در سیره پیشوایان هم نکوهش شده است. امام سجّاد (ع)، در ضمن دعا به خدا، می‌فرماید: «و نعوذ بک من تناول الاسراف؛ از شرّ اسراف‌کاری به درگاه تو پناه می‌آوریم»؛ «و امنعنی من السرف؛ خدایا مرا از اسراف کردن بازدار». برخی مصادیق ملموس و عینی اسراف در پیاده‌روی اربعین عبارت است از: پرخوری، دورریختن اضافه آب، نان و هر گونه غذا و ... یکی از زائران ایرانی مرد، اهل مهدی‌شهر، درباره اسراف موجود در پیاده‌روی اربعین می‌گوید: «بیشتر آسیب این است که کفر نعمت می‌شود. در جاهای مختلف غذاها را حیف و میل می‌کنند؛ دورریختن نان و برنج بسیار دیده می‌شود. بارها دیده‌ام که کسی غذایی گرفته و یک قاشق خورده و بقیه را دور انداخته است. این بسیار دردآور است».

پسماندها و آلودگی محیط زیست

پسماندها به مجموعه مواد ناشی از فعالیت‌های انسان و حیوان اطلاق می‌شود که معمولاً جامدند و به صورت ناخواسته یا غیرقابل استفاده دور ریخته می‌شوند. افزایش زائران اربعین حسینی و تغییر الگوی مصرف، به استفاده بی‌رویه از ظروف پلاستیکی و یک‌بار مصرف و انباشته‌شدن حجم انبوهی پسماند می‌انجامد. این موضوع یکی از مسائل جدی در بُعد بهداشتی پیاده‌روی اربعین محسوب می‌شود. مدیریت نکردن زائدات زیستی، به‌ویژه زباله‌های تجدیدنپذیر در طبیعت، آسیب‌های فراوانی به محیط زیست و زائران وارد می‌کند. محیط زیست ودیعه‌ای الهی است که نیازمند حفاظت و صیانت همگانی است و فرهنگ‌سازی و آموزش در این مسیر ضرورتی فراموش‌نشدنی برای زائران حسینی است. دین مبین اسلام برای طبیعت و محیط زیست اهمیت ویژه‌ای قائل است و در آیات و روایات متعدد، انسان را به نوعی از آلوده‌کردن آن نهی می‌کند. خداوند کریم می‌فرماید: «وَ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا؛ زمین را بعد از اصلاح، فاسد نکنید» (اعراف: ۵۶). امام علی (ع) در سخنی درباره حفظ محیط زیست و حراست از آن می‌فرماید: «فَإِنَّكُمْ

مَسْئُولُونَ حَتَّىٰ عَنِ الْبِقَاعِ وَالْبَهَائِمِ؛ شما در روز قیامت حتی درباره مکان‌ها و چهارپایان بازخواست می‌شوید» (سید رضی، ۱۴۱۴: ۲۴۲). امروزه افزایش آگاهی‌های زیست‌محیطی در سطح جامعه و تقویت فرهنگ زیست‌محیطی در پیاده‌روی اربعین از ضروریات محسوب می‌شود.

کم توجهی به واجبات دین

نماز یکی از واجبات دین مبین اسلام است که همه ائمه (ع)، از جمله امام حسین (ع)، اهتمام ویژه‌ای در برپایی این فریضه الاهی داشتند. فلسفه قیام عاشورا، زنده نگه داشتن واجبات و اصول دین همچون برپایی و اقامه نماز اول وقت است، به طوری که ایشان و یارانشان در صحرای کربلا در زیر تیرباران جنگ نابرابر، نماز ظهر عاشورا را با صلابت اقامه کردند. حال چگونه است که تعداد معدودی از زائران در پیاده‌روی اربعین به این واجب الاهی، که از درس‌های مهم عاشورا است، بی‌توجه یا کم‌توجه‌اند و به سبب ادامه مسیر پیاده‌روی نمازشان را به تأخیر می‌اندازند. سید علی خامنه‌ای درباره اهمیت نماز می‌گوید:

اهمیت دادن به نماز در میان مراسم سینه‌زنی و عزاداری، خود یک نقطه برجسته است. ما همیشه از اینکه می‌بینیم جوانان و مردمان، سینه‌زنی روز عاشورا را می‌کنند و نمازشان به نزدیک غروب می‌افتد رنج می‌بریم. مردم اهمیت نماز و ذکر خدا و یاد الاهی را در لابه‌لای مراسم عاشورا نشان دهند (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۸۱/۰۱/۱۶).

یکی از زائران مرد عراقی، اهل کوفه، نماز نخواندن بعضی از زائران را یکی از انحرافات می‌داند: «بعضی از زائران نماز نمی‌خوانند. مثلاً چند نفر با یک روحانی می‌آیند. روحانی صبح برای نماز بیدار می‌شود و نماز می‌خواند، ولی بقیه اصلاً نماز نمی‌خوانند. این درست نیست. امام حسین (ع) در میدان جنگ زیر تیرباران دشمن نماز می‌خواند.»

وجود فرقه‌های انحرافی

فرقه‌ها و گروه‌های انحرافی نظیر جُند السماء، جریان یمانی، جریان صرخی، جریان امام الرَبّانی، فرقه القزوینی و جریان سلوکی از جمله گروه‌های انحرافی حاضر در عراق هستند که با برپایی موکب‌هایی در طول مسیر پیاده‌روی اربعین از میان زوار حسینی در جهت سست کردن آنها راجع به آموزه‌های دینی و ایجاد انحراف در عقاید عضوگیری می‌کنند. یکی از موکب‌داران باسابقه و عضو جامعه روحانیت پاکستان می‌گوید: «فرقه‌های انحرافی با حجم و فعالیت گسترده‌تر از ما در حال فعالیت‌اند، ولی بزرگان و مراکز علمی و دینی ما از این نکته غافل‌اند. مثلاً در عراق مشکل گروه احمدیون هست. هواداران احمد الحسن بصری خیلی فعال‌اند. الهیاری‌ها هم خیلی فعال‌اند و بروشور تقسیم می‌کنند. افرادی هم در این اجتماع شرکت، و سوءاستفاده می‌کنند، ولی ما فعلاً از آن غافلیم. این مسئله خیلی مضر و خطرناک است».

شکاف سنی شیعی

یکی از آسیب‌های نسبتاً نوپدید که عمداً یا سهواً در حوزه پیاده‌روی اربعین وارد شده، پروراندن این ایده است که مراسم پیاده‌روی اربعین را نمایش اقتدار شیعه در برابر دیگر فرق اسلامی می‌دانند و تقابل پیاده‌روی اربعین (شیعیان) با مراسم حج (سنی‌ها) و برتری آن را به اذهان متبادر می‌کنند. در حالی که هر دو موضوع جنبه فراملی و فرامذهبی دارد و مسلمانان شیعی یا سنی در آن حضور دارند. آنچه باید بر آن تأکید شود بیداری اسلامی و استکبارستیزی و نمایش اقتدار جبهه حق در برابر ظلم جهانی است.

دولتی‌شدن اربعین

مسئله حکومتی‌شدن پیاده‌روی اربعین تهدیدی جدی برای این حرکت عظیم محسوب می‌شود (پویافر، ۱۳۹۸: ۲۱۱). دخالت دولت، موازی‌کاری و دولتی‌کردن این مراسم ضربه‌ای جبران‌ناپذیر به اصل مردمی، خودجوش‌بودن و خودگردان‌بودنش وارد می‌کند. افتخار مردم

عراق خادمی زوار امام حسین (ع) است که با تمام وجود این کار را انجام می‌دهند و در طول سال بخشی از درآمد و سرمایه نقدی یا غیرنقدی‌شان را برای اربعین پس‌انداز می‌کنند. این مردم، که بسیاری از آنها به طبقات متوسط و پایین تعلق دارند، تا قبل از حضور و مدیریت مسئولان ایرانی هم به خوبی اربعین را برگزار، و از مهمانان ایرانی با تمام وجود پذیرایی می‌کردند. سهیل، زائر ایرانی، درباره خطر دولتی شدن اربعین می‌گوید: «اجازه دهیم این حرکت عظیم به روال سال‌های قبل بدون دست‌کاری باقی بماند. ورود دولت و به عبارتی دولتی کردن آن باعث کاهش حس درونی افراد می‌شود. بر این مبنا، افرادی که در این عرصه حضور دارند دیگر نام آن را خدمت نمی‌گذارند، بلکه وظیفه کاری تلقی می‌کنند».

نتیجه

برای فهم مطلوب‌تر جامعه‌شناسی دین، مطالعه شعائر و مناسک دینی اهمیت ویژه دارد. مناسک دینی جمعی نظیر پیاده‌روی اربعین یکی از ظرفیت‌های منحصر به فرد مکتب تشیع در تربیت نفوس و زمینه‌سازی تحقق تمدن اسلامی است؛ رابرتسون اس‌میت از انسان‌شناسانی است که قبل از دورکیم، بر نقش مراسم و عملکردهای دینی بیش از باورهای دینی تأکید داشت. براون از دیگر مردم‌شناسانی است که اعتقاد دارد برای شناخت دین باید به مناسک دینی توجه کرد (همیلتون، ۱۳۸۸: ۱۹۹). مناسک پیاده‌روی اربعین به دلیل ساختار و پیوندی که با حیات دائماً متغیر شیعیان دارد، همواره متحمل تغییرهایی بوده است. بنا بر نظر مرتن، اگرچه ساختارها یا نهادها می‌توانند به حفظ بخش‌های نظام اجتماعی کمک کنند، در عین حال می‌توانند برای آنها پیامدهای منفی داشته و برخوردار از کژکارکردهای آشکار و پنهان باشند. مثلاً پیاده‌روی اربعین کارکردهای مثبت و آشکاری در سطوح مختلف، نظیر کارکرد سیاسی (ظلم‌ستیزی، مظلوم‌یابوری و ...)، کارکرد اجتماعی (ارتقای سرمایه اجتماعی، هویت‌بخشی، احسان‌محوری و ...)، کارکرد روانی (ارتقای بهداشت روانی، تعالی‌بخشی و ...) دارد. اما با این حال، در این مناسک آسیب‌هایی هم رخ می‌دهد،

کژکارکردهایی مانند تکدی‌گری، سرقت، پسماند، آلودگی زیست‌محیطی و غیره. بنا بر نظر پارسونز، کنش متقابل بین چهار خرده‌نظام عامل کنترل‌کننده جامعه و همچنین عامل بقا و پایداری نظام اجتماعی است. در مقابل، فقدان تعادل و بی‌سازمانی در هر یک از خرده‌نظام‌ها حیات جامعه را تهدید، و زمینه را برای رفتار انحرافی فراهم می‌کند. از دید پارسونز، نهادهای اجتماعی یکی از عوامل جامعه‌پذیری در افراد هستند و در صورتی که کارایی لازم را نداشته باشند جامعه دچار بی‌سازمانی اجتماعی می‌شود و پیامد آن شیوع رفتارهای انحرافی در جامعه است. مطابق نظر پارسونز، می‌توان علل و زمینه رفتارهای انحرافی نظیر نظم‌گریزی، تکدی‌گری و دزدی در پیاده‌روی اربعین را در ساخت نظام اجتماعی جست‌وجو کرد که نتوانسته است کنش فرد را در جهت هم‌نوایی نهایی با نظام ارزش‌های اجتماعی سوق دهد. دورکیم در نظریه‌اش معتقد است کج‌رفتاری در همه جوامع اتفاق می‌افتد و اجتناب‌ناپذیر است. زیرا همه اعضای جامعه نمی‌توانند بر اساس احساسات جمعی، ارزش‌های مشترک و اعتقادات جامعه رفتار کنند. بنا بر این نظریه، وجود برخی رفتارهای انحرافی در پیاده‌روی اربعین طبیعی محسوب می‌شود. بر این اساس، هدف از آسیب‌شناسی پژوهش حاضر نشان‌دادن تحریفات و انحرافات از فرهنگ اصیل پیاده‌روی اربعین و نهضت حسینی است.

این پژوهش بر اساس این پرسش محوری شکل گرفت که «چه آسیب‌های اجتماعی‌ای این آیین مقدس و وحدت‌بخش را تهدید می‌کند؟» و در ادامه آسیب‌هایی را شناسایی کرد که این آیین را تهدید می‌کند.

یافته‌های پژوهش حاضر بیانگر آن است که در آیین پیاده‌روی حسینی، علاوه بر وحدت و همبستگی، کج‌رفتاری‌های برخی زائران دیده می‌شود که برخی رفتارهای انحرافی نظیر اسراف، تبذیر و آسیب‌های اجتماعی در معرض نکوهش شدید بیشتر زائران است. مطابق نظریات مرتن، پیاده‌روی اربعین، کارکردهای مثبت با پیامدهای مثبت و کژکارکردهایی با پیامدهای منفی دارد. آسیب‌های پیاده‌روی اربعین انسجام اجتماعی را دچار اختلال می‌کند و مناسک دینی را به طرف پریشانی و ناپایداری پیش می‌برد که در صورت اتخاذ نکردن

تدابیر لازم از طرف برنامه ریزان و نخبگان، خطر تحریف شکل سنتی و آیینی اربعین وجود دارد و با وجود برخی بدعت‌ها و انحرافات موجود، بیم آن می‌رود که کارکردهای ماندگار نهضت حسینی در آینده دستخوش مخاطراتی شود. از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، برخی آسیب‌های پیاده‌روی اربعین در فقر فرهنگی، جامعه‌پذیری نامناسب افراد و ناآشنایی با فرهنگ میزبان ریشه دارد. یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار در رفتار انحرافی زائران ضعف سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در اطلاع‌رسانی مناسب و شایسته به زائران در حوزه‌های مختلف، در کنار تشویق حداکثری به حضور در این ابرویداد، است.

به منظور کاهش آسیب‌ها و انحرافات پیاده‌روی اربعین پیشنهاد می‌شود با بهره‌گیری از رسانه‌های گروهی اطلاع‌رسانی و آموزش همگانی در جهت آشنایی زائران ایرانی با فرهنگ میزبان صورت پذیرد. همچنین، برگزاری نشست‌های تخصصی با حضور نخبگان حوزوی، دانشگاهی و اجرایی به منظور بررسی انحرافات موجود و اتخاذ ساز و کارهای مناسب و تدابیر لازم و نیز پژوهش‌های علمی کاربردی با هدف کنکاش بیشتر در انحرافات و پیامدهای آن، سالانه، در دستور کار قرار گیرد.

منابع

- قرآن کریم (۱۳۹۳). ترجمه: حسین انصاریان، تهران: سوره.
- سید رضی (۱۴۱۴). *نهج‌البلاغه*، قم: دار الهجرة.
- بیات، بهرام؛ میرعباسی، حمید (۱۳۹۷). *جامعه‌شناسی مداحی در ایران*، تهران: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- پویافر، محمدرضا (۱۳۹۸). *الگوی فعالیت‌ها و تجربه خیر دینی در آیین پیاده‌روی اربعین: گزارشی پژوهشی*، تهران: بنیاد خیریه راهبردی آلاء.
- توسلی، غلام‌عباس (۱۳۹۰). *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، تهران: سمت.
- جمشیدی‌ها، غلام‌رضا؛ قبادی، علی‌رضا (۱۳۸۶). «تحلیل جامعه‌شناختی از مراسم و مناسک دینی با تأکید بر مراسم عاشورا»، در: *تاریخ اسلام*، ش ۲، ص ۳۷-۶۰.
- ریتزر، جورج (۱۳۸۷). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱). *بیانات مقام معظم رهبری در جمع مردم*، در: Khamenei.ir
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۷۸). *آسیب‌شناسی اجتماعی*، تهران: سمت.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). *جامعه‌شناسی*، ترجمه: منوچهر صبوری، تهران: نی.
- مساواتی آذر، مجید (۱۳۷۴). *آسیب‌شناسی اجتماعی ایران: جامعه‌شناسی انحرافات*، تبریز: نشر نوبل.
- معینی‌پور، مسعود (۱۳۹۵). «ظرفیت‌شناسی آیین پیاده‌روی اربعین در مواجهه عرفی‌شدن و عرفی‌زدایی»، در: <https://rasanews.ir/fa/news/448908>
- نجاتی، محمدسعید (۱۳۹۶). «آسیب‌شناسی میدانی مراسم پیاده‌روی اربعین حسینی از زاویه فرهنگ زیارت در اسلام»، در: *فرهنگ زیارت*، ش ۳۱، ص ۱۹۵-۱۶۷.
- همپلتون، ملکم (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: تبیان.

References

- The Holy Quran. 2014. Translated by Hoseyn Ansariyan, Tehran: Sureh.
- Bayat, Bahram; Mir Abbasi, Hamid. 2018. *Jameshenasi Maddahi dar Iran (Sociology of Eulogy in Iran)*, Tehran: Research Institute of Islamic Sciences and Culture. [in Farsi]
- Giddens, Anthony. 1999. *Jamehshenasi (Sociology)*, Translated by Manuchehr Saburi, Tehran: Ney. [in Farsi]
- Hamilton, Malcolm. 2009. *Jameshenasi Din (The Sociology of Religion)*, Translated by Mohsen Tholathi, Tehran: Tebyan. [in Farsi]
- Jamshidiha, Gholam Reza; Ghobadi, Ali Reza. 2007. "Tahlil Jamehshenakhti az Marasem wa Manasek Dini ba Takid bar Marasem Ashura (Sociological Analysis of Religious Ceremonies and Rituals with Emphasis on Ashura Ceremonies)", in: *History of Islam*, no. 2, pp. 37-60. [in Farsi]
- Khamenei, Seyyed Ali. 2002. *Bayanat Magham Moazzam Rahbari dar Jam Mardom (Statements of the Supreme Leader to the People)*, in: Khamenei.ir. [in Farsi]
- Moinipur, Masud. 2016. "Zarfiyatshenasi Ayin Piyadehrawi Arbaeen dar Mowajeheh Orfishodan wa Orfizodayi (The Capacity of Arbaeen Walking in the Face of Secularization and De-secularization)", in: <https://rasanews.ir/fa/news/448908>. [in Farsi]
- Mosawati Azar, Majid. 1995. *Asibshenasi Ejtemai Iran: Jameshenasi Enherafat (Social Pathology of Iran: Sociology of Deviations)*, Tabriz: Nobel Publishing. [in Farsi]
- Nejati, Mohammad Said. 2017. "Asibshenasi Meydani Marasem Piyadehrawi Arbaeen Hosayni az Zawiyeh Farhang Ziyarat dar Islam (Field Pathology of Arbaeen Hosayni Walk from the Perspective of Pilgrimage Culture in Islam)", in: *Pilgrimage Culture*, no. 31, pp. 167-195. [in Farsi]
- Puyafar, Mohammad Reza. 2019. *Olguy Faaliyat-ha wa Tajrobeh Kheyr Dini dar Ayin Piyadehrawi Arbaeen: Gozareshpajuhi (The Pattern of Religious Activities and Experiences in the Arbaeen Walking Ritual: A Research Report)*, Tehran: Ala Strategic Charitable Foundation. [in Farsi]
- Ritzer, George. 2008. *Nazariye Jamehshenakhti dar Doran Moaser (Sociological Theory in Contemporary Times)*, Translated by Mohsen Tholathi, Tehran: Scientific. [in Farsi]

آسیب‌های پیاپی روی اربعین حسینی: بررسی جامعه‌شناختی / ۱۳۷

Sayyed Razi. 1994. *Nahj al-Balaghah*, Qom: Al-Hejrah House.

Seddigh Sarwestani, Rahmatollah. 1999. *Asibshenasi Ejtemai (Social Pathology)*, Tehran: Samt. [in Farsi]

Tawassoli, Gholam Abbas. 2011. *Nazariyeh-hay Jamehshenasi (Sociological Theories)*, Tehran: Samt. [in Farsi]